

NYA AVHANDLINGAR

Sofi Gerber: *Öst är Väst men Väst är bäst. Östtysk identitetsformering i det förenade Tyskland*. Stockholm Studies in Ethnology 5. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholms universitet, Stockholm 2011. 247 s., ill. English summary. ISBN 978-91-86071-65-3.

Etnologen Sofi Gerbers doktorsavhandling *Öst är Väst men Väst är bäst. Östtysk identitetsformering i det förenade Tyskland* innehåller åtta kapitel som är disponerade enligt följande. Först en inledning där det redogörs för undersökningens bakgrund, syfte, vetenskapliga bidrag, teoretiska utgångspunkter, material och metod, tidigare forskning samt avhandlingens disposition. Därefter följer sex empiriskt underbyggda kapitel där undersökningens resultat och diskussioner presenteras. Vart och ett av dessa kapitel har en kortare sammanfattning. Boken avslutas med ett kapitel av mer konkluderande karaktär. Till undersökningen hör även en förteckning över källor och litteratur, en bilaga över intervjupersonerna i studien samt en sammanfattning på engelska.

Syftet med avhandlingen är att visa hur människor uppväxta i DDR på 1970- och 80-talen förhåller sig till och definierar motsatsparet ”Öst” och ”Väst”, en terminologi som ännu drygt tjugo år efter Berlinmurens fall och de två tyska staternas sammanslagning inverkar på tyskars dagliga liv och gemensamma offentliga samtal. Avhandlingen ska undersöka vilken roll de två dikotomiska begreppen Öst och Väst spelar i dessa unga vuxnas ”sätt att förstå sig själva, det förflutna och sin omvärld” (s. 11). Med utgångspunkt i den markerade eller marginaliserade subjektsposition som östtysk bakgrund innebär i dagens Tyskland, är målet att belysa hur Öst och Väst görs meningsfulla avseende nationell identitet, klass, generation och kön.

Gerber beskriver sina teoretiska utgångspunkter som konstruktivistiska. Läsaren får stifta bekantskap med ett antal grundläggande begrepp som tillsammans bildar ett diskursteoretiskt angreppssätt med förankring i de politiska teoretikerna och postmarxisterna Ernesto Laclaus

och Chantal Mouffes arbeten från i huvudsak 1980- och 90-talen. Diskursbegreppet har förstås en särställning i denna genomgång. Diskurser definieras som ”system av tillfälliga fixeringar av mening” (s. 17). De uttrycks i tal och samtal, men också i handlingar, institutioner och organisationer liksom i det materiella, dvs. i föremål och fysiska miljöer. Ett annat nyckelbegrepp är identitet eller rättare sagt identifikation – en term som betonar att det inte finns några stabila identiteter utan att det specifika meningsskapandet är processuellt, relationellt och situationellt. Hegemoni och dislokation är ytterligare två benämningar ur Laclaus och Mouffes begreppsapparat. Hegemoni, med upphov i filosofen Antonio Gramscis arbeten, definieras som ”en politisk relation där betydelser fixeras och skillnader organiseras på ett visst sätt i en specifik social och historisk kontext”. Hegemoni är därtill också någonting som ”begränsas av antagonismer” och saknar därför ”absolut giltighet” (s. 17f.). Dislokation i sin tur syftar på de förändringar som uppstår ”när tidigare djupt förankrade normer och värderingar förskjuts eller upphör att strukturera samhället på ett visst sätt” (s. 18). Det betyder att själva kontexten ”förändras på ett sådant sätt att människor inte längre kan lokalisera sig, utan måste finna nya platser, kategoriseringar och identiteter” (s. 18). Artikulation, flytande signifikant och kontingens är ytterligare begrepp som presenteras i avhandlingens inledning och som blir till viktiga redskap i den diskursteoretiska verktygslådan.

I inledningskapitlets teoretiska avdelning förs också en diskussion om begreppen nation och klass. Undersökningen beskrivs som en studie av nationell identitet. Teoretisk utgångspunkt är statsvetaren och antropologen Benedict Andersons klassiska definition av nationen som en föreställd gemenskap. Nationen, menar Gerber, bygger ur denna synpunkt särskilt på ”föreställningar om ett gemensamt ursprung”, förankrade i en avgränsad plats eller ett avgränsat territorium (s. 23f.). Studiens klassanalys utgår huvudsakligen från Laclaus och sociologen Beverley Skeggs respektive socialkonstruktivistiska definitioner av begreppet klass, vilket betyder att klass inte är någon fast kategori utan ska ses som

en diskursiv och historiskt specifik konstruktion, vars grunder vilar på att ”det sker en hierarkisering mellan det som inkluderas och det som exkluderas” (s. 22).

Inledningskapitlet innehåller också en redogörelse för det forskningsområde som avhandlingen ingår i: etnologisk forskning om identitet och transformations- eller förändringsprocesser lyfts fram, liksom postsocialistiska studier.

Undersökningens huvudmaterial är 25 enskilda intervjuer på tyska med 25 personer födda på 1970-talet i dåvarande DDR. Det rör sig om 15 kvinnor och 10 män med varierande klassbakgrund med hänsyn till ”utbildningsnivå, ställning på arbetsmarknaden och ekonomisk situation” (s. 27). Varje intervju har haft en levnadshistorisk ram, men också omfattat ett antal tematiska frågor om Öst–Väst-problematiken (s. 29). Andra metoder i undersökningen är observationer, besök på museer, ”läsning” av media, skönlitteratur, film samt vetenskaplig litteratur om DDR och Tysklands enande. Sammantaget har de sistnämnda metoderna gett upphov till ett sekundärt material som har funktionen att kontextualisera intervjuerna snarare än att utgöra forskningsobjekt i sig.

Skildringen följer en tydlig kronologi; den börjar följaktligen i barndomens DDR. Här berättar de intervjuade om olika aspekter av den alternativa östtyska modernitet som de växte upp med: modern men grå och konform höghusbebyggelse, varubrist m.m. (s. 40). Gerber menar att berättelserna ska förstås som ”ett omförhandlande av det förflutna” (s. 68), men också som en kritik av samtiden i det enade Tyskland. DDR beskrivs både som underlägset i förhållande till det forna Väst, och som onormalt i relation till nuet. Samtidigt anser de intervjuade att de hade en bra barndom under vad som då uppfattades som normala villkor. Dåtidens konforma DDR var ett jämlikt samhälle i jämförelse med det nutida Tyskland. I kapitlet framträder den ambivalens som de intervjuade ger uttryck för gentemot det moderna.

I kapitel 3 problematiserar Gerber berättelserna om barn- och ungdomen i DDR utifrån hur intervjupersonerna beskriver balansgången mellan anpassning och motstånd. De intervjuades bild av den östtyska regimen är att den var maktfullkomlig på olika områden. Men berättelserna handlar också om hur man gjorde motstånd mot det repressiva systemet och skapade sig frirum. Analysen riktas i detta kapitel mot berättelserna om skolan i DDR, om de barn- och ungdomsorganisationer som gick under namn som *Jungpionere*, *Thälmanpionere* och *Freie Deutsche Jugend*, samt om säkerhetstjänsten Stasi.

Därefter följer intervjupersonernas berättelser om Vändpunkten med stort V, då muren föll i november 1989 och de två staterna förenades i oktober 1990. *Die Wende*, som denna övergångstid kallas, är ett diskursivt omstritt begrepp. Gerber diskuterar hur intervjupersonerna positionerar sig emot denna s.k. flytande signifikant som *die Wende* utgör. Somliga intervjuade trycker på sin position som politiska subjekt, andra betonar sin okunnighet eller naivitet i sammanhanget.

Die Wende bidrog till att medborgarnas personliga frihet växte på flera områden: utbildning, yrkesval, boendeort m.m. De intervjuade uttalar inga önskemål om att återfå Öst som samhällssystem. I linje härmed tar de avstånd från ”en diskurs om östtyskarna som gnälliga och otacksamma bakåtsträvare, så kallade *Jammeros-sis*” (s. 123). Ett flertal ifrågasätter dock det allmänt brukade begreppet återförening. Man menar att Öst snarare ”inlemmats i eller tagits över av Väst” (s. 140). De intervjuade vill dock inte se sig som offer i denna kontext utan karakteriserar sig själva som ”*in between*” (ett slags position mittemellan) (s. 131).

Kapitel 5 handlar inledningsvis om intervjupersonernas förhållningssätt till den fysiska förändring som skett utifrån Västs normer sedan Öst gick upp i det förenade Tyskland. Det är en materiell omvandling som gäller allt från vardagliga bruksföremål till hela städer och regioner (s. 142), och som tar sig ett särskilt markant uttryck då vardagliga föremål eller dialektala ord laddas med DDR-nostalgisk eller ”ostaligisk” energi (s. 151 ff.).

Kapitlet fortsätter med att diskutera de intervjuades ambivalenta hållning till konsumtionssamhället i Väst. Gerber urskiljer en asymmetrisk relation som ”bygger på en kategorisering där östtyskarna definieras som naiva och okunniga medan västtyskarna uppfattas som förslagna och giriga” (s. 162). Intervjupersonerna positionerar sig ”delvis utanför detta kollektiv av offer, som östtyskar ofta beskrivs som” (s. 163). Berättelserna i detta kapitel framhäver vikten av att anpassa sig till de nya villkoren. Östtyskarna ”måste lära sig tänka kapitalistiskt och att handla därefter” (s. 167). Samtidigt kan de intervjuade tycka att den nya kapitalistiska kompetensen – att kunna ”sälja sig själv” – är mindre värd ”ur moraliskt hänseende” i jämförelse med östtyskarnas socialistiskt präglade egenskaper (s. 167f.).

Följande kapitel behandlar de intervjuades berättelser om de radikala förändringar som *die Wende* medförde inom utbildning och yrkesliv. De intervjuade känner ambivalens inför dessa förändringar. Å ena sidan säger de sig uppskatta den ökade friheten att själva gestalta sina

liv, å andra sidan känner de också en ”ökad osäkerhet och otrygghet” (s. 192). De beskriver ”[ö]vergången från socialism till kapitalism [...] som en form av chockterapi, där många, inklusive de egna föräldrarna, har slagits ut på vägen” (s. 192). Trots sin kritik av kapitalismen tycks de intervjuade mena att det är upp till varje individ att hantera den nya situationen på bästa möjliga sätt, att ta ansvar för att forma sitt eget liv. Enligt Gerber är de intervjuades utpekande av de exkluderade också ett slags positionering som lyfter fram den egna positiva rörligheten och friheten ”i förhållande till dem som är fastlåsta i sina kroppar och på sina platser” (s. 190).

Kapitel 7 fokuserar hur de intervjuade beskriver sin nuvarande livssituation och hur de positionerar sig i förhållande till det senkapitalistiska tyska samhället. Gerber urskiljer här en individualistisk diskurs bland de intervjuade, en diskurs ”där man bara har sig själv att tacka för sina framgångar och inte heller är beroende av någon annan” (s. 199). Samtidigt finns det en tydlig dubbelhet i materialet. Intervjupersonerna är kritiska mot samma delar av det kapitalistiska samhället som de säger sig bemästra. Det är viktigt att inte positionera sig som offer eller *Jammerossi*. Gerber konkluderar att Öst inte är någon ”fast kategori av interna andra utan kan ses som en position som även en före detta DDR-medborgare kan ta avstånd ifrån för att anamma en relativ västillhörighet” (s. 196).

I avhandlingens avslutande kapitel lyfter Gerber fram klassbegreppet genom att fastslå att detta har synliggjort asymmetrin mellan Öst och Väst i enandeprocessen. DDR var teoretiskt sett ett klasslöst samhälle. I det enade Tyskland har östtyskar i gemen förvandlats till underklass. De intervjuade ser dock sig själva som medelklass. Könsperspektivet har, menar hon, tydliggjort en skillnad mellan kvinnor i det enade Tyskland. Östkvinnor strävar efter att kombinera arbetsliv och familjeliv med barn, medan många västkvinor rättar sig efter ett slags ”hemmafruideal”. Begreppet generation har synliggjort hur de intervjuade positionerar sina föräldrar, i deras egenskap av förlorare, som ”mer Öst” än de själva. Gentemot jämnåriga västtyskar kan de intervjuade hävda ”en kritisk och reflexiv hållning till samhället” tack vare sina erfarenheter av Öst (s. 215).

Gerber förklarar att de intervjuade personerna har förvandlats till politiska subjekt genom dislokationen. De tar ställning för den jämlikhet som konformiteten i DDR bidrog till och ställer denna mot dagens stratifierade samhälle. De uppfattar sig själva som vinnare trots att Väst snarare än Öst har ”vunnit” kampen om systemet.

I identitetsprocesserna är de kritiska mot den samtida samhällsutvecklingen som präglas av stor osäkerhet, inte minst beträffande arbetsmarknaden. Samtidigt framhäver de sig själva som förmögna att hantera det senkapitalistiska samhället. På så vis bidrar de till, som Gerber skriver, ”en individualistisk diskurs där man ska klara sig själv och framgång ses som ett uttryck för den enskildes förmåga” (s. 220). Öst finns härigenom som en antagonism till den nuvarande samhällsordningen. Genom kontrasten mellan Öst och Väst gör de intervjuade sin omgivning uppmärksam på ”det nuvarande systemets kontingens” (s. 221).

Det teoretiska arbetet i avhandlingen är till stora delar grundligt och genomtänkt. Särskilt den diskursanalytiska delen är imponerande stark. De teoretiska resonemangen kring nation och klass rymmer dock en del luckor. Gerbers definition av nationen som föreställd gemenskap tycks sakna en viktig komponent. När Benedict Anderson i inledningen till boken *Imagined Communities* från 1983 ger sin definition av nationen använder han tre termer: varje nation är föreställd i den meningen att den uppfattas som begränsad (*limited*), som en gemenskap (*a community*) och som suverän (*sovereign*). Gerber närmar sig inte denna definition i detalj, men tar i mina ögon likväl hänsyn till både aspekten ”begränsad” och ”gemenskap”. Däremot underlåter hon att inordna aspekten ”suverän” i sin definition av nationen. Eftersom denna del av Andersons definition har att göra med statens roll i sammanhanget, blir konsekvensen att nationens nära koppling till staten inte blir så tydlig i hennes arbete. Kopplingen till suveränitet och medborgarskap finns förstas i beskrivningarna, men saknar självklar ställning i det analytiska ramverket.

Även klassanalysen är behäftad med en del frågetecken. Gerber hämtar som nämnts inspiration från Skeggs socialkonstruktivistiska definition av klass. Klass ses i detta avseende som ”en relation som görs i diskursiva praktiker där skillnad upprättas på ett sätt som är avgörande för människors sätt att se på sig själva och andra samt på deras möjligheter att agera” (s. 22). Utifrån Laclau förstår Gerber klass som det som konstitueras när ”något exkluderas” och när det äger rum ”en hierarkisering mellan det som inkluderas och exkluderas” (s. 22). Skeggs och Laclau bidrar härigenom till att hennes klassbegrepp subjektiveras. Samtidigt vill hon inte göra klass till en helt och hållet subjektiv kategori. Hon definierar därför klass också som ”en kategori som organiseras kring exploatering och kring skillnader i människors tillgång till materiella, kulturella och sociala

resurser” (s. 22). Att utföra en analys av klassamhället är från denna synvinkel enligt Gerber ”att undersöka hur ojämlikheter och exploateringsförhållanden reproduceras, förändras, uttrycks och ifrågasätts” (s. 22). Här inbegrips sålunda en mer objektiv sida av klass som avser tillgången till materiella resurser, exploatering och ojämlikhet.

Trots denna ansats till balans mellan klassbegreppets objektiva och subjektiva dimensioner väljer Gerber att fokusera den subjektiva sidan av saken i själva den empiriska undersökningen. Det är identifikationer snarare än resursfördelning som står i förgrunden när hon slår fast att hennes analytiska fokus är ”hur dikotomiseringen mellan Öst och Väst både samverkar med och utmanar klass som skillnadsskapande praktik” (s. 22).

Men kan man välja bort så väsentliga delar av de objektiva faktorerna som materiella resurser utgör och fortfarande kalla en undersökning klassanalytisk? Förlorar man inte essensen i klassperspektivet om man inte undersöker de materiella och rent av kvantifierbara villkoren samtidigt med identifikationerna? Är det kort sagt ett klassperspektiv som Gerber har?

Avhandlingen hade kunnat gå mer i clinch med frågor kring hur man ska förena diskursanalys, historiematerialism, klassanalys och socialkonstruktivistiska perspektiv på nationell identitet. Här finns förstås inga tydliga gränser, men en mer explicit diskussion kring olika begrepps och perspektivs förutsättningar hade varit på sin plats.

Om diskurs, nationell identitet och klass ägnas omfattande teoretisk diskussion, väljer Gerber ett mer lågteoretiskt förhållningssätt till perspektiven kön och ålder eller generation. Mest beträffande ålder ställer jag mig lite frågande till detta upplägg. Anledningen är att så mycket av undersökningens grundpremiser faller tillbaka på att intervjupersonerna representerar en särskild åldersgrupp i samhället – den sista DDR-generationen, som hon själv talar om.

I texten återkommer Gerber vid ett flertal tillfällen till några bestämda enskilda etnologer, bl.a. Karin Lindelöf och Katarzyna Wolanik Boström, vilka hon vänder sig till i frågor om bl.a. klass, kön, postsocialistiska villkor. Jag kan dock sakna en fortlöpande och fördjupad dialog med andra etnologiska forskningsområden. Etnologisk forskning om modernitet, identitet och förändring är t.ex. ett fält som tas upp i inledningen, men som sedan inte närmare aktiveras i undersökningen. Även etnologer som har diskuterat begrepp som plats, regional identitet, migration och

etnicitet hade i högre utsträckning kunnat vara viktiga samtalspartners i arbetet.

I de empiriska kapitlen förenar Gerber teori och material på ett utmärkt sätt. Den diskursanalytiska ramen, som här bär prägel av metod, ger stor stabilitet åt materialbehandlingen, redovisningen och de analytiska slutsatserna. Hon för visserligen ingen tydlig källkritisk diskussion kring sitt intervju-material. Men tack vare att materialet ändå presenteras så utförligt – diskussioner om urval av intervju-personer, beskrivningar av intervju-situationen liksom av analysens genomförande, långa intervju-citat osv. – framstår materialet både som mångfasetterat och rikt på möjligheter samt som representativt för att kunna belysa de aktuella frågeställningarna.

En fråga som dock inte besvaras till fullo är varför Gerber avstod från att intervjua även föräldragenerationen. Avhandlingen har i stora drag ett familjeperspektiv på olika frågor och föräldragenerationen spelar dessutom en väsentlig roll i analysen som ett slags förlorare i den förändringsprocess som Östs uppgång i Väst har inneburit. Som läsare blir man successivt alltmer undrande över varför den äldre generationen inte fick en ”egen röst” i diskursanalysen. Varför är det bara de vuxna barnen som får uttala sig om den generationsklyfta som förefaller finnas bland östtyskar i det enade Tyskland? Hade gapet mellan de olika generationerna beskrivits annorlunda av de äldre östtyskarna? I anslutning till detta funderar man också över de intervjuades egen familjesituation i dag. Man får i texten bara små indikationer på att de intervjuade i nuvarande situation har egna familjer, där barnen kanske håller på att skolas in i den ambivalenta s.k. östtyska position som deras föräldrar på olika sätt intar. Med andra ord, på vilket sätt kan ”Öst” också antas vara en subjektposition som kan komma att traderas från en generation till en annan i det framtida Tyskland?

Fältarbetet, där intervju-situationen spelar en huvudroll, är inte beskrivet i detalj, men genom de redogörelser som görs i inledningen, Gerber har bl.a. bott i Tyskland periodvis, och genom författarens närvaro i den övriga texten kan man som läsare sluta sig till att undersökningen bygger på ett gediget arbete i fält. Angående intervju-situationen anger hon att hon har ”haft en lista med konkreta frågor gällande familj, boende, fritidssysselsättningar, semester, skolgång, yrkesliv och framtidsplaner” (s. 29). Det har varit ”ett tydligt fokus på de intervjuades egna erfarenheter och omständigheter” (s. 29). Utöver ”den mer biografiska delen av intervjun” har hon ställt ”en rad frågor som på ett mer uttalat sätt

kretsar kring Öst–Väst-tematiken: Hur den intervjuade upplevt murens fall, vad hon eller han har för uppfattning om Tysklands enande och om den medialiserade bilden av DDR, samt om han eller hon själv identifierar sig som östtysk” (s. 29). I de empiriska kapitlen får vi sedan veta att intervjupersonerna i rätt hög grad styrde vilka teman som avhandlades i de olika intervjuerna. Gerbers diskursanalys grundar sig nämligen inte bara på vad intervjupersonerna säger explicit utan också på vad dessa valde att *inte* tala om under intervjun. På s. 122 konstateras t.ex. att flera intervjupersoner i hög grad avstod från att tematisera de politiska förändringar som ägde rum i samband med *die Wende* (införandet av fria, demokratiska val, införandet av mänskliga fri- och rättigheter m.m.). I kapitel 7 diskuterar Gerber fenomenet ”Östkvinnor” utifrån det faktum att de manliga intervjupersonerna lät bli att tematisera frågor om jämställdhet mellan könen och om kvinnors situation och erfarenheter. Dessa tystnader om olika samtalsämnen blir gåtfulla för oss läsare när vi inte förstår *hur* intervjuerna har tematiserats. Hur ska man som läsare förhålla sig till hennes analyser av dessa tematiskt intressanta tystnader när tystnaderna i sig är så betingade av själva den unika intervjusituationen som vi inte vet så mycket om? Min första tanke är att Gerber som intervjuare helt enkelt inte frågade männen om kvinnornas villkor. Men i så fall vet jag inte om man kan göra en analytisk poäng av att detta fenomen skulle vara någonting ”tyst” i samhället i stort. Hur användes frågelistan under intervjusamtalet? Hur styrde intervjuaren samtalet och vilken frihet gavs den intervjuade att välja samtalsämne? Hur skedde tematiseringen under samtalets gång? Intervjuades män och kvinnor på samma sätt? Det hade varit lämpligt med en mer noggrann redogörelse för intervjusituationens samtalsordning.

Det kompletterande materialet, till skillnad från intervjuerna, är inte föremål för någon närmare beskrivning i redogörelsen för materialet. Jag får inte veta hur ett ”vardagligt samtal” kvalificerar sig som material och källa i undersökningen. Har Gerber fört fältdagbok där hon har skrivit ned observationer i direkt anslutning till tillfället, eller har hon erinrat sig händelser i efterhand under skrivandet av avhandlingen? Hur många utställningar har hon besökt, och på vilket sätt har hon gjort dessa besök till ett källmaterial? Vad för slags mediematerial är det fråga om – tidningsartiklar, radioprogram, teveprogram? Varför valde hon överhuvudtaget denna prioritering av material? Varför inte en jämnare fördelning av materialkategorierna där kontrasteringen mellan

intervjuer, observationer och medier kunde ha blivit studiens replipunkt?

Sofi Gerbers avhandling *Öst är Väst men Väst är bäst* behandlar ett angeläget ämne, nämligen hur Tyskland, en av Europas centrala nationalstater, för att inte säga den mest centrala när det gäller fred och stabilitet på kontinenten, i dag karakteriseras av betydande intern, regional dynamik och splittring tematiserad under benämningarna Öst och Väst. Denna tudelning har sin ”geopolitiska” bakgrund och resonansbotten i de två världskrigen på 1900-talet liksom den långa perioden av kallt krig efter det andra av dessa två världskrig. På nationell tysk nivå är Öst och Väst en tydlig spricka i vardagslivets alla upptänkliga göranden och låtanden. Det handlar om var man är född, var man bor, vilka vardagliga ord man använder, vilken skola eller utbildning man väljer, hur man bildar familj, vilka föremål man attraheras av, vilken klasstillhörighet man kan tänkas ha osv. Gerber har på ett övertygande och inkännande sätt visat hur denna levande dikotomisering av tillvaron i Öst och Väst starkt inverkar på tyskars gemensamma liv i dag, deras sätt att tala med varandra och om varandra, deras sätt att förhålla sig till sin omvärld och sitt förflutna. I studien använder hon ett process- eller förändringsperspektiv som visar hur Berlinmurens fall 1989 och de två staternas enande året därpå kom att innebära etableringen av en dislokativ erfarenhet hos inte minst den nya nationalstatens östtyska medborgare. I de unga vuxna östtyskarnas berättelser tematiseras en historisk rörelse som ersatte en bestämd ”naturlig” och social nationell identitet med en ny antagonistisk och politisk regional identitet. Berättelserna präglas i hög grad av subjektens egna samtida ”vuxenblivande”, en dimension som ytterligare komplicerar bilden av de förskjutningar och rörelser som är för handen.

Avhandling är välskriven och har trots sin höga teoretiska ambition en berättande och lättillgänglig stil. Den är grundligt genomarbetad, såväl textmässigt som språkligt. Dispositionen av avhandlingstexten är logisk och lätt att följa. Problemställning och syfte är klara och koncisa. Den teoretiska inriktningen på diskursanalys är konsekvent och övertygande.

Sammanfattningsvis bidrar Sofi Gerbers avhandling på flera sätt till ny och viktig kunskap inom det etnologiska området. Denna kunskap har inte minst anknytning till frågor om hur diskursanalys och etnologisk kulturanalys kan förenas trots olikheter t.ex. beträffande synen på individen. Avhandlingen kastar också nytt ljus på frågor om nationell identitet i europeisk kontext,

liksom på hur politiska identiteter gestaltas i vardagen och förändras över tid och genom dislokation.

Markus Idvall, Lund

Gabriella Nilsson: *Könsmakt eller häxjakt? Antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor*. Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet 2009. 275 s. English summary. ISBN 978-91-6287-843-6.

Vad betyder antagonism i det politiska samtalet om kön och våld? Ligger förändring i spänningen mellan utmaning och motstånd? På vilket sätt har synen på mäns våld mot kvinnor ändrats i det svenska samhället under de senaste decennierna? Etnologen Gabriella Nilssons avhandling handlar om dessa frågor, om antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor och deras förändringspotential. Antagonism står för motsättning eller motsatsförhållande, här definierat som föreställningar som är oförenliga, inte sällan fientligt formulerade.

På ena sidan i kampen står vad som kallas *könspolitiska perspektiv* – där kön, våld och makt länkas samman i ”ett maktförhållande där det kvinnliga konstrueras som underordnat det manliga” (s. 20). Mäns våld mot kvinnor ses som ”ett uttryck för mäns makt över kvinnor” (s. 22). Detta perspektiv, som är utgångspunkten, benämns *Könsmakt* i avhandlingens titel. På andra sidan står etablerade förklaringsmodeller som *inte* kopplar ihop våld med den ojämlika maktrelationen mellan kvinnor och män. *Häxjakt* i titeln anspelar på vad som kallats häxjakt på oskyldiga män, dvs. att det könspolitiska perspektivet lägger skulden för våldet på män som grupp. Det övergripande växelspelet mellan dessa två positioner analyseras åren 1975–2000. Det är ett gediget, omfattande och angeläget arbete.

Under denna period om 25 år fokuseras tre separata frågor eller *våldsformer* i svensk politik: våldtäkt 1975–1977, incest 1982–1996 och kvinnomisshandel 1988–2000. Nilssons tanke är att det går lättare att göra jämförelser och dra slutsatser om förändring om de tre diskurserna hålls åtskilda. Hon har också medvetet valt frågor kring vilka det råder konflikt. Urvalet går tillbaka på hennes ontologiska utgångspunkt, nämligen att innebörder och mening skapas genom konflikter och antagonism. Och att sanningar är politiskt konstruerade. När en föreställning blivit mer ”sann” än andra i samhället talar man om att den får hegemonisk status. Hegemoni är lika med makt genom samtycke,

till skillnad från dominans som definieras som makt genom tvång (s. 19).

Avhandlingen är en studie av hur mening skapas på tre nivåer, (a) som en process över tid, ett slags kronologisk förändring i stora drag, (b) i form av tre avgränsade diskurser – våldtäkt, incest och kvinnomisshandel, och (c) som konkreta mikropraktiker, exempelvis en artikelserie, ett årsmöte eller ett lagförslag. Min tolkning är att dessa händelser binds ihop med den övergripande frågan om förändring med hjälp av de tre avgränsade fallen. På så sätt vill författaren att vi ska ”se det stora genom det lilla” (s. 21). Hennes syfte är inte bara att visa *att* en förändring skett, utan också *hur* den gått till och vad den innebär. Genom att göra en analys som kombinerar tre nivåer ”blir förändringen fullt synlig”, enligt Nilsson (s. 21). Tanken är spännande, men här saknas en diskussion om hur förändring bör avläsas. Förändring av vad? För vem? På vilken nivå? Och hur stabil ska förändringen vara för att betecknas som förändring?

I *våldtäktsfrågan* 1975–1977 utgjordes hegemonin – det upplevda samförståndet – av den organiserade kritiken av *Sexualbrottsutredningen*, den utredning som kom 1976 och som väckte sådant rabalder för att den lade skuld på offret för våldtäkten. Nilsson tolkar det som att hegemonin formerades kring kritiken, inte på sakfrågan som sådan, om synen på våldtäkt. Kvinnorörelsen, som fick en ny utredning till stånd, framställs som klart framgångsrik.

I *incestfrågan* 1982–1996 förlorade det könspolitiska perspektivet mot vad som betecknas som ett barnperspektiv. Det betyder att synen på incest som en konflikt mellan vuxna och barn segrade över incest som en konflikt mellan kvinnor och män. Incest blev inte en kvinnofråga. Perioden utmärks av kraftiga växlingar mellan olika innebörder. Till slut talar Nilsson för en försvagning av det hegemoniska barnperspektivet.

I *misshandelsfrågan* 1988–2000 fick dock det könspolitiska perspektivet – eller det som brukar kallas könsmaktsförståelsen – hegemonisk status, i form av en successiv utveckling. Denna förståelse utgick från att mäns våld mot kvinnor är ett brett fenomen, att allt våld måste ses i ett sammanhang – och att män pekades ut som förövare.

Vad gäller våldtäkt och incest menar författaren att förändringar på de två fälten mot en mer politisk könsanalys kom till stånd därför att den könspolitiska utmaningen, paradoxalt nog, inte var explicit. Man diskuterade således *inte* i termer av kön och det yttrades ingen kritik av män, vilket däremot skedde i misshan-